

בלילות תבכו וביום תמשיכו במלאכה

סטפה וילצ'ינסקה – יד ימינו המוצנעת של יאנוש קורצ'אק

חנה ביבר

“בלא זעזועים לעשות מה שניתן” – אחרטת יאנוש קורצ'אק ותלמידיו, יד ושם

זכות הילד לכבוד

בשנת 1907 הוקמה בוורשה האגודה היהודית “עזר ליתום”. חבר האגודה, הרופא ד"ר אליאסברג, שכנע את עמיתו הד"ר גולדשמידט (הוא קורצ'אק) להצטרף לאגודה. ב-1909, סטפה וילצ'ינסקה בת ה-23, נצר למשפחה אמידה ומתבוללת, שבה לוורשה לאחר שלמדה באוניברסיטאות ז'נבה וליאז'. היא החליטה לעסוק בפעילות ציבורית, וביקשה מסטלה אליאסברג (אשת הרופא) להתנדב בבית היתומים. התחוויר שהיא מסתדרת מצוין עם הילדים, שאהבו אותה אהבה גדולה, שהיא ניחנה

רבים מכירים את תיאור הליכתו של המחנך יאנוש קורצ'אק בראש חניכיו בקיץ 1942 ל"אומשלגפלאץ" בוורשה: "זאת היתה מחאה מאורגנת, אילמת נגד הרצח! כול הילדים סדורים ברביעיות, ק' [קורצ'אק] בראשם בעיניים נישאות, החזיק בידיהם של שני ילדים והוליך את הטורים. את הקבוצה השנייה הוליכה סטפניה וילצ'ינסקה, את השלישית הוליכה ברוניאטובסקה [...] ואת הקבוצה הרביעית הוליך שטרנפלד". מיהי סטפניה (סטפה) וילצ'ינסקה שפסעה בצד קורצ'אק באותו יום גורלי?

מימין לשמאל: סטפה וילצינסקה, 1927; סטפה ו'האדון הד'ר' קורצ'אק; סטפה עם משפחת ביבר, עין חרוד 1938 (ארכיון התצלומים, בית לוחמי הגטאות)

יודע – אך אפילו אם כך, מה תועלת תהיה לגבירתי? ליינץ במזדמן או מרחוק אי אפשר. כאן צריך זמן הרבה, כדי להכיר, הרבה התמצאות אישית כדי לתקן – מה בעצה. אני משער כמה קשה לגבירתי ואשית עצה: לחצות את עצמה: להיות שחקן וצופה. ליד העבודה וההרגשות השגורות והלא נעימות מוכרח המחנך הצעיר להבין כי הוא מתקין עצמו לעבודה לעתיד לבוא, כי הוא כובש למען העתיד, כי הוא מתחשל וגדל. בעובדו היום, הוא חייב לחשב, איך יעבוד בעתיד:

1. כשהתנאים יהיו טובים יותר.
 2. כשסמכותו תגדל.
- לרצות יתר על המידה – משמע לכעוס גם לעצמו גם לזולתו. בשקט, בפיכחות, בלא זעזועים לעשות מה שניתן, מה שאפשר. נב. – דרך חובה לישון שמונה שעות ביממה!

בברכות נלבבות, גולדשמידט

ותשובתה של סטפה:

פיגה אהובה

המכתבים שלכם הם הפתעה בשבילי. לא תיארתי לי שהמוסד עד כדי כך לא מאורגן וזה חבל מאוד. אילו נרתעתם ונטשתם הייתם מרמים את הילדים, כאילו אמרתם להם: "יכול להיות סדר וחיים יותר טובים, אבל זה קשה לכן אני עוזבת אתכם" ואז לא יהיה להם אמון לאדם חדש. ומה יישאר בנשמתם – שהם כל כך לא טובים שכולם עוזבים אותם. מכל זה מי נופל קורבן? – הטובים, ומי מנצח? – הקשים והאדישים. מה ששייך לכם זה בשבילי לא הפתעה, הרי כל אדם ישר יסבול בסביבה כזאת.

כשהעתקתי בשבילכם את "תפילה של מחנך" [מאמר של קורצ'אק] זה היה במחשבה לרכך, להקטין את הכאב שבו הלב שלכם מתכווץ 100 פעמים ביום. אני נזכרת כשאני קוראת את המכתבים שלכם בחודשים הראשונים, לפני 13 שנה, כאשר הד"ר גולדשמידט נסע למלחמה [קורצ'אק גויס למלחמת העולם הראשונה כרופא] היה נורא קשה להישאר לבד. נכון, התנאים אצלי היו פי 100 יותר טובים מאשר אצלכם, אבל גם פי 100 יותר אחריות לא לקלקל מה שבנה מורה חכם. ואחרי שנים של מלחמה, רעב, גרמנים, טיפוס ושחפת, אני יחידה – אלוהים עזר לא לנטוש.

בכושר ארגוני מצוין. יום אחד שכנעה סטלה את קורצ'אק לבוא לבית היתומים להצגה שהכינו הילדים עבור נדבנים התומכים בבית היתומים. הילדים דקלמו בהתרגשות שירה פולנית (סטפה הייתה ה"לחשנית"), ובסיום הם רצו והתחבאו בין קפלי חצאיתה. קורצ'אק וסטפה התוודעו זה לזו ומצאו ביניהם שפה, תחושת ייעוד וגישות חינוכיות משותפות.

להפתעתם של חוגי הספרות בוורשה, החליט קורצ'אק הסופר לעמוד בראש בית היתומים. סטפה הבטיחה לסייע, ושניהם ויתרו על השכר. לימים, הודה קורצ'אק שלא היה מצליח ללא סטפה. היא – מעשית ועניינית, נוחה לכעוס אך גם יודעת להקשיב ולנחם – הנהיגה את סדרי היום-יום. היא הייתה סגנית המנהל, האם של בית היתומים, והוא היה האב הנערץ: פחות נגיש, לעתים קרובות שקוע בענייניו ופזור דעת. סטפה היא שמימשה את תמצית תורתו של קורצ'אק: "זכות הילד לכבוד". היא דאגה להשכמת הילדים בבוקר, לבגדיהם ולמזונם, לבריאותם ולהשכלתם, וניהלה את הבית כולו. אפשר להגיד כי היא שנשאה על כפות ידיה את מפעל חייו של קורצ'אק.

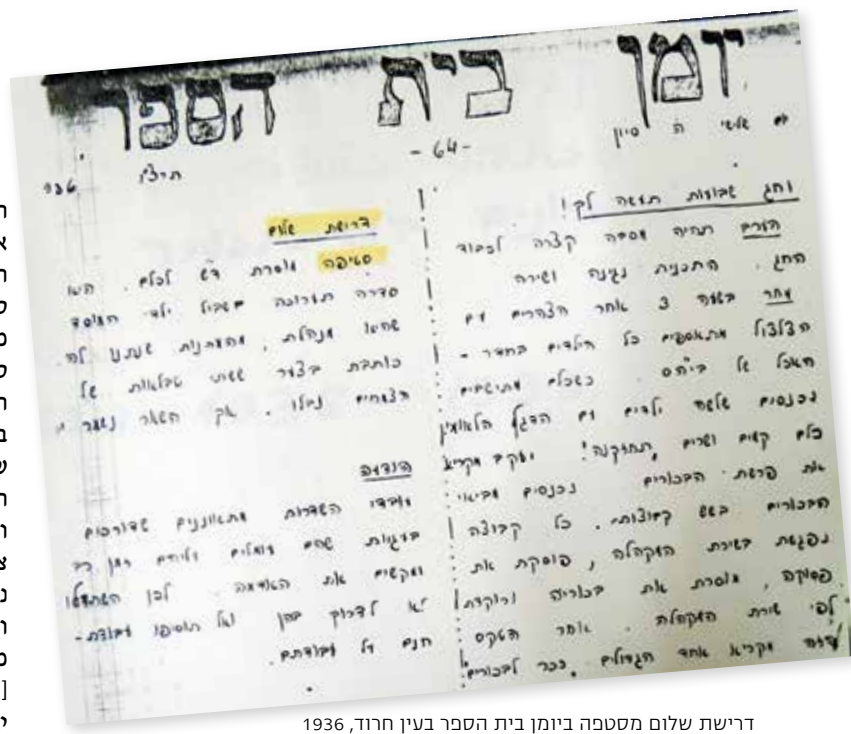
פיגה ליבשיץ (ביבר) נולדה ב־1905, ובהיותה בת 16 עזבה את ביתה בז'יטומיר שברוסיה לפולין. בעקבות התנסות חינוכית החליטה ללמוד כדי להיות גנת ב"סמינר לגנות תרבות" בוורשה. קורצ'אק היה מורה נערץ בסמינר. בתום הלימודים התקבלה לעבודה בבית היתומים, וכך הכירה את סטפה. במשך השנים נעשו השתיים קרובות מאוד (הפרש הגיל ביניהן היה 16 שנה). משהתקבלה פיגה לעבודה בבית יתומים בביאליסטוק, המשיכו שתייהן להתכתב במשך שנים. לאחר פטירתה של פיגה, נמצאו בביתה שבעין חרוד 120 מכתבים מסטפה, וכ־40 שכתבה היא עצמה.

להקטין את הכאב שבו הלב מתכווץ

פיגה נדהמה למצוא ילדים רעבים ומלוכלכים, הנענשים תכופות. בצר לה, כתבה לקורצ'אק ולסטפה. להלן תשובתו של קורצ'אק:

14.9.1925 העלמה פיגה החביבה.

סלחני על הפיגור בתשובה. אירע כך משום שאני משיב למכתבים רק פעם בחודש. האם נתראה בביאליסטוק, איני

דרישת שלום מסטפה ביומן בית הספר בעין חרוד, 1936 (ארכיון עין חרוד)

המטפחות הצבעוניות והילדים השחזו את השיניים כשראו את הקלמרים מהקש הצבעוני והסרגלים מעץ זית. הקטנים התפעלו מהצדפות ש'שומעים' מהן את רעש הים. הילדים לא יכלו להינתק מהספרים והאיורים על החגים שהבאתי מבצאל. האדון הד"ר לקח ציורי ילדים שהבאתי להראות לילדים בביליניה [בית יתומים נוצרי].

היו הרבה אנשים בהרצאתי על פלשתינה. אני מדברת בזהירות, נותנת אינפורמציה ולא מטיפה לאף אחד. מה שאני יודעת ושמעתי אני "מסננת" ומנסה להראות מזוויות ראייה שונות. שאלו איזה אנשים צריכים לעלות, אני השבתי וקבעתי 3 קטגוריות של אנשים שהעלייה תועיל להם: צעירים בני 8-12.

נוער שחדור באמונה ציונית או בצורת חיים חדשה כמו קיבוץ וכד'.

מבוגרים שהם בעלי נסיון ומקצוע בכמה תחומים. [...] אני לא יודעת אם מכתבי יגיע קודם או שהד"ר [קורצ'אק] יגיע קודם. אם הכל יהיה נורמלי הוא יהיה ב-27 לחודש בבוקר בחיפה [...] ארוחת ערב, אם לא ארוחת צהריים, הוא יאכל כבר בעין חרוד בחדר אוכל צבוע בלבן.

רק עכשיו החלטתי שזו השנה האחרונה שלי בבית היתומים. את ההחלטה הבאה אני לא יכולה לעשות. לו הייתי משוכנעת שאשתלט על השפה העברית לא הייתי מבקשת עצה ממך. אני עוד יותר מדי צעירה לבית זקנים. על כל צעד אני נפרדת מהבית אשר היה לי במשך 20 שנה כל כך קרוב. [...] אצלנו, היחסים בין העמים והדתות השונות באוכלוסייה נעשים יותר גרועים ותוקפניים. [...] מה שנעשה אצלנו בגבול עם גרמניה, האינפלציה, המשבר האיום – האם אפשר לעשות תכניות? אני צריכה לבוא כמה שיותר מאוחר בשביל לראות את ההתקדמות אצלכם בהשוואה למה שראיתי לפני שנתיים. תכתבי לי מה עושים הצברים הכי גדולים שלך, האם באמת אף אחד לא לומד הלאה לפחות בסמינר של גננות? הרי זה יהיה אישור על כך שאפשר גם לא ללמוד. אני רוצה לדעת מה החליטה המשפחה – הקיבוץ, הלא זה רק פחד שילכו ולא יחזרו וזה לא מאפשר לתת לילדים יותר ידיעות. [...] אני רוצה לדעת על חיי הבוגרים שלכם, זו בשבילי השאלה החשובה ביותר, איך גומרים את הניסוי החינוכי. אני מחכה בדפיקות לב לתוצאות החינוך שלכם. אני יודעת טוב את המגרעות של חינוך מוסדי, אני יודעת את מגרעות החינוך המשפחתי ואצלכם החינוך הוא גם משפחתי וגם מוסדי מפני זה אני כל כך רוצה לדעת מה מתהווה אצלכם. האם אפשר לראות תוצאות בשלות? לזה צריך לחכות לפחות דור אחד של צברים מבוגרים.

במרץ 1938 קיבלה סטפה רישיון עלייה והגיעה לעין חרוד. במאי 1939, עקב קשיי קליטה ורצון להיות עם ילדי בית היתומים בימי חוסר הוודאות באירופה, חזרה סטפה לבית היתומים בוורשה, באומרה "בימים אלה מקומי פה". בית היתומים עבר לגטו. ב-6 באוגוסט 1942 התקבלה הפקודה לגירוש 192 היתומים. סטפה, קורצ'אק ושאר הצוות נשלחו יחד עם הילדים לטרבלינקה, שם נספו.

תודת המערכת למכון החינוכי הישראלי ע"ש יאנוש קורצ'אק.

אני מנסקת אתכם יקרה שלי

תבכו בלילות בשקט וביום תמשיכו את המלאכה.

עבודה קשה, כמה פעמים תורידו את הידיים, כמה פעמים הוריד גם ד"ר גולדשמידט ומה לנו להשוות את עצמנו אליו. צריך רק למצוא צוות טוב, ידידים לילדים, לפחות שלשה ארבעה, לפחות אחד, לא יכול להיות שאי אפשר למצוא. לא למהר לאט ובהירות עם השינויים ולא להתרגז. אם הם מענישים קשה – לא להתרגז. כאשר הענשה לא פרופורציונאלית לחטא. זה לימוד וזה כואב למחנך צעיר, אני זוכרת טוב איך זה כואב.

תוצאות הניסוי החינוכי הקיבוצי

קורצ'אק עונה לפייגה, שכתבה בדם לבה, כאיש התאוריה הקר – ואילו במכתבה של סטפה בולטים ההזדהות עם הרגשות של המחנכת הצעירה, הערכים שסטפה מנחילה והאישיות המחנכת העצמאית שלה. בסוף שנת 1929 עלתה פייגה מפולין לעין חרוד, והפצירה בסטפה שתבוא לביקור בקיבוץ. בעקבות חגיגת עליית ילדי הגן לכיתה א', כתבה פייגה: "חשבתני, האם גם אנחנו עברנו כך לבית הספר? האם גם מסביבנו כולם חשבו עלינו? מה ששייך לילדים האלה, אינני מתארת שבאיזה שהוא מקום כל כך הרבה עושים בשבילם. הייתי מאד רוצה שהאדון הד"ר [קורצ'אק] יבוא. היה רואה הרבה דברים מעניינים שוודאי לא ראה בשום מקום".

סטפה ענתה: "אני עושה לך עוול שאני דוחה את תאריך נסיעתי אליך. [...] האדון הד"ר עייף מאד ואולי בגלל זה הוא מתפלא שבחרתי בפלשתינה. הוא מתאר לעצמו שהתנאים אצלכם בלתי אפשריים לחיים". סטפה הגיעה לבסוף לביקור בעין חרוד ובמהלך שהותה עבדה כמטפלת בקיבוץ. לאחר חזרתה לפולין בשנת 1931 כתבה לפייגה:

לתצוגה שלי הייתה הצלחה גדולה, הילדים שאלו מאות שאלות איך ומה. לילדות הבריקו העיניים כשראו את